

ПОТЕНЦІАЛ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ SUSTAINABLE DEVELOPMENT'S POTENTIAL OF CARPATHIAN EUROREGION

Володимир ХИМИНЕЦЬ,
кандидат економічних наук,
Ужгородський національний університет

Volodymyr KHYMYNETS',
PhD Economics,
Uzhgorod National University

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіального та транскордонного співробітництва в Україні почали займатися в кінці 80-х років співробітники Відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (Ужгород), а на початку 90-х – співробітники Інституту регіональних досліджень НАН України (Львів), Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ (Одеса), професорсько-викладацький склад Львівського, Ужгородського, Волинського, Донецького національних університетів, Української академії банківської справи (Суми) та інших ВНЗ. Із середини 90-х вчені виявляють значну зацікавленість до проблематики транскордонного співробітництва, яка стосується конкретних прикордонних територій та практичної діяльності єврорегіонів. Перші доробки були використані при створенні «Карпатського єврорегіону», єврорегіонів «Буг» та «Нижній Дунай».

Історичні аспекти. Карпатський єврорегіон, створений у 1993 році, включає сусідні прикордонні регіони Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії та є першою «зрозумілою» єврорегіональною ініціативою у Східній та Центральній Європі, оскільки заснований тільки прикордонними регіонами постсоціалістичних країн.

Міжнародну Асоціацію «Карпатський Єврорегіон» (КЄ) створено 14 лютого 1993 року підписанням у м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні. Декларація зафіксувала підтримку урядами цих країн бажання органів самоврядування й місцевої адміністрації в регіоні Карпатських гір і річки Тиси створити «Карпатський Єврорегіон» як структуру для підтримання відносин довгострокового співробітництва між різними його учасниками. До складу «Карпатського Єврорегіону» увійшли прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії. У лютому 1993, коли було засновано Асоціацію, «Карпатський Єврорегіон» охоплював територію 53 200 км² з населенням у 5 млн. осіб. Протягом часу існування ці показники збільшилися відповідно до 161 279 км² і 16 млн. осіб.

Територія Карпатського єврорегіону (див. **рис.**) становить 161 279 км² (з них на Польщу припадає 11,5%, на Словаччину – 6,4%, на Румунію – 27,2%, Угорщину – 18,4% і на Україну – 36,4% усієї площі) і має такі параметри:

□ Україна

Площа – 56 660 км² із населенням 6 429 900 осіб. Територія складається із чотирьох областей, розташованих у західній частині України: Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької. У містах проживає 49,8% населення. Найбільші міста – Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Ужгород.

□ Угорщина

Площа – 28 639 км² із населенням 2 616 000 осіб. Територія складається з п'яти областей, розташованих у північно-східній частині Угорщини: Боршод-Абауй-Земплен; Гайду-Бігар; Гевеш; Яс-Надькун-Солнок; Саболч-

Сатмар-Берег; а також міст з обласним статусом: Мішкольц, Дебрецен, Егер, Ніредьгаза. У містах проживає 56,5% населення.

□ Словаччина

Площа – 10 459 км² із населенням 1 554 740 осіб.

Територія складається з двох країв – Прешовського та Кошицького. У цій частині єврорегіону в містах проживає 57,3% населення, а до найбільших міст належать: Бардейов, Гуменне, Кошице, Міхаловце, Прешов.

□ Польща

Площа – 18 683 км² із населенням 2 127 860 осіб. Територія охоплює Підкарпатське воєводство, що складається з 20 повітів і чотирьох міст на правах повітів. Міське населення становить 41%, а до найбільших міст відносяться: Кросно, Перемишль, Жешув, Тарнобжег.

□ Румунія (з 1997 року)

Площа – 42 308 км² із населенням 3 333 050 осіб. Територія складається із 7 округів: Сату-Маре, Мараморш, Бігор, Зіла, Ботошані, Сучава, Харгіта. Міське населення становить 44%, а до найбільших міст належать: Орадеа, Вайя Маре, Сату-Маре, Ботошані, Зіла, Сучава.

14 лютого 1993 року в Дебрецені також були схвалені Угода і Статут, які є основними правовими актами, що регулюють функціонування КЄ.

Цілями «Карпатського Єврорегіону» визначено такі:

□ сприяння співробітництву в економічній, соціальній, науковій, екологічній, освітній, культурній галузях та в спорті;

□ лобіювання та втілення транскордонних проектів, співробітництво з національними інституціями та організаціями.

Основне завдання Карпатського єврорегіону полягає в покращенні рівня життя населення даного регіону, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам по обидва боки кордонів, зменшенні ефекту ізоляції на кордонах, забезпечення прозорості кордонів.

КЄ має власний бюджет, який включає кошти регіональних та місцевих органів влади, а також закордонних спонсорів, зокрема Фонду братів Рокфеллерів, Інституту досліджень «Схід-Захід».

Економічні можливості. У країнах, що увійшли до складу Карпатського єврорегіону, характерною ознакою є нерівномірний регіональний розвиток та його наслідки. Зрозумілим є те, що регіональна криза – це насамперед проблема для урядів країн-учасниць та голів обласного й районного рівнів, а також вчених-географів, економістів-регіоналістів та соціологів, які також активно беруть

участь у дослідженні даного питання. Нерівномірне регіональне зростання тлумачиться подібно як науковцями, так і політичними діячами: позитивні результати ринкової економіки концентруються в декількох «привілейованих місцях», біля центрів, на відміну від периферійних регіонів, що залишаються без конкурентних переваг виробництва.

У роботі доведено, що в умовах сталого розвитку Карпатського єврорегіону продуктивні сили й структура економіки повинні якнайтісніше узгоджуватися з наявними ресурсами, відтворювальним та асиміляційним потенціалом навколишнього природного середовища всіх територій, які входять до його складу.

The article proves that in conditions of Carpathian region's sustainable development, efficient forces and structure of economics should be coordinated with available resources, reproducible and assimilative potential of natural environment of all the territories, which it contains.

Рисунок. Територія Карпатського євро регіону

Периферії характеризуються соціально регресивними процесами, які ще більше поглиблюють регіональну кризу. Вся територія Карпатського євро регіону – стосовно всіх країн-членів – являє собою периферію із соціально-економічної точки зору.

У цілому можна стверджувати, що ці прикордонні регіони не вважалися такими, що розвивалися протягом десятиліть до 1990 року. Після зміни державного режиму конкурентоспроможне становище центральних регіонів цих країн посилилось, а їх перехід до ринкової економіки може вважатися успішним у зв'язку з тим, що їх адаптаційна здатність була значно інтенсивнішою, ніж аналогічна у периферійних територіях. Таким чином, депресивність та периферійність регіонів, що належать до Карпатського євро регіону, збільшились. Їх соціально-економічна відсталість, на відміну від розвитку основних регіонів, останніми роками стає все відчутнішою. Одночасно важливу роль для відстаючих регіонів євро регіону відіграє зменшення ролі державного кордону та зміцнення зовнішніх відносин уздовж кордону.

Цілі створення Карпатського євро регіону полягали в тому, щоб забезпечити потрібну організаційну структуру для членів у координації міжнародного співробітництва, сприяти більш швидкому регіональному й економічному розвитку та, звичайно, створенню добросусідських відносин між учасниками. Перешкодами для досягнення поставленої мети є екстремальні політичні фракції європейських країн-учасниць, які підтримують жорстку розділяючу роль державних кордонів, а також розбіжності між традиціями, фінансовими й фіскальними системами, законодавчою базою тощо.

Різні економічні можливості в межах регіону та, як результат, різноманітний соціально-економічний розвиток вносять свою лепту в дефіцит транскордонного співробітництва. Це особливо відчутно в транскордонних торговельних відносинах, де співробітництву перешкоджає нестача пунктів перетину на кордонах, слабка фінансова система та бюрократія. Окрім цього, розвиток «послуг», пов'язаних з міжнародними відносинами, несе в собі значні розбіжності між країнами регіону. Державна політика централізації влади в багатьох західноєвропейських країнах опосередковано встановила первинний бар'єр у розбудові транскордонного співробітництва, тому з огляду на це країни Центральної та Східної Європи можна віднести до суворо централізованих. Це становить ключову проблему при розбудові транскордонного співробітництва, оскільки місцеві органи влади значною мірою залежать від урядових структур.

У загальних рисах можна стверджувати, що регіони, що належать до Карпатського євро регіону, опинилися в програті від процесів диференціювання в межах своїх країн. У трансформованій Східній та Центральній Європі країни знаходяться на різних стадіях соціально-

економічного розвитку, а отже, й регіони Карпатського євро регіону також, що робить важким їхнє спільне порівняння й аналіз.

Економічний спад у країнах-членах відбувався в різні часи, і причини цього також були різні. Крах комуністичної політичної системи та планової економіки, припинення попередніх зовнішньоторговельних відносин та, як наслідок, шок, що супроводжував політичний перехід, були відчутними у всіх країнах. Проте місцеві особливості й національні характеристики внесли власні корективи в економічну політику.

Економічний спад першим проявився у Польщі та Угорщині, а подальший регрес виробництва першим з'явився також саме в цих країнах. В інших трьох вагання навколо процесів приватизації продовжили тривалість переходу.

Водночас можна стверджувати, що на регіони, що належать до Карпатського євро регіону, менше вплинув промисловий спад

90-х років через їх більш низький рівень індустріалізації. Проте деякі спорадично розташовані металургійні промислові райони (із застарілим обладнанням), які становлять виняток із вищезгаданих. Сільськогосподарські території, що формують більшу частину євро регіону, були відсталими й раніше, а подальше погіршення ситуації було посилено комерційними проблемами, що з'явилися після появи маси безробітних та тих, що «повернулись додому» внаслідок промислового спаду й загального озлиднення.

Ефект руйнування суспільства безробіттям (і це довели дослідження, проведені на території Карпатського євро регіону) було значно «приглушено» «соціальним сільським господарством», яке ментально переважало на території Карпатського євро регіону в 90-х роках (та взагалі у сільських районах країн-учасниць). Це явище не мало будь-яких значних економічних результатів, але його соціальний вплив був значним (хоча це ще відповідною мірою не оцінено навіть соціологами регіону).

Існування приватного сільського господарства на території Карпатського євро регіону є для жителів типових сільських регіонів питанням не стільки бюджетним, скільки питанням життя та смерті (за відсутності будь-яких інших альтернативних форм проживання).

У цілому 62,2% всієї території п'яти країн та 53,9% Карпатського євро регіону є сільськогосподарськими територіями. Їх рівень найбільшим є в Угорщині (65,8%), і він перевищує навіть національний показник, якщо його порівнювати з показником у регіонах, що належать до Карпатського євро регіону (68,5%). Україна друга щодо рівня сільськогосподарських територій (63,9%). Проте аналогічна її територія через гірську місцевість, що належить до Карпатського євро регіону, великою мірою відрізняється (50,6%). Потім іде Румунія (62,3%), де цей рівень також значно менший у межах Карпатського євро регіону (55,7%). Національний середній рівень у Польщі становить 59,7%, тоді як у регіонах, що належать до Карпатського євро регіону, він сягає тільки 55,2%. Рівень Словаччини є найменшим: внаслідок своєї гірської місцевості територія сільськогосподарських областей невелика на національному рівні (49,9%), так само, як і в Східному Словачському Регіоні (тобто сумарна величина Кошицького та Пряшевського краю), який навіть не досягає цього (45,4%).

Євро регіон характеризується також низьким рівнем щодо орних земель, що є наслідком рельєфних умов. Карпатський євро регіон займає 12,8% всієї території цих п'яти країн, проте її частка щодо орних земель становить лише 9,4%. Отже, рівень полів (луки, пасовища) є вищим у всіх державах – членах Карпатського євро регіону, ніж в інших частинах країн. Навіть у цьому випадку в деяких країнах (Україна, Угорщина, Словаччина) кількість садів, фруктових насаджень та виноградників також є більшою. Співвідношення робочої

сили до величини орних земель зміщене в бік робочої сили порівняно із середніми показниками у всіх країнах, крім Угорщини. Це ще більше відчутно, якщо взяти до уваги якість орних земель. У цьому випадку вже й Угорщина не становить винятку.

Цей контраст особливо відчутний між обсягом орних земель (9,4%) та часткою сільського населення (18,3%). Це означає, що в Карпатському євrorегіоні спостерігається значна відносна сільська перенаселеність. Її частка, звичайно, в різних країнах диференціюється: найбільш помітний контраст спостерігається в Україні (орні землі – 8%; аграрне населення – 22,9%), але в Польщі різниця також є вагомою (6,6% та 13,1% відповідно). Отже, однією з найбільших проблем усього регіону є аграрна перенаселеність і, як наслідок, рівень сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими частинами країн, при якому величина виробництва на одному гектарі сільськогосподарської землі значно відстає від загальнодержавного показника. Таким чином, частка території євrorегіону в національному аграрному виробництві є значно нижчою від його частки в сільськогосподарських районах. Інтенсивність сільськогосподарського виробництва є значно нижчою від національного середнього показника, тому території, що належить до євrorегіону, можна оцінювати як менш розвинену не тільки з точки зору промисловості, а й сільського господарства також.

Аграрна культура, традиції та знання селян, що проживають на територіях українських областей, які входять до євrorегіону (колишня Західна Україна), а особливо їх відношення (мотивації) до землі більш сприятливі, ніж загальноукраїнський середній показник. Це можна пояснити тим, що ці території за часів сталінської «реприватизації» належали Польщі та Австро-Угорщині і, таким чином, землевласники змогли уникнути ліквідації 1928-1933 років. Забезпечення робочою силою сільського господарства серед українських регіонів – членів євrorегіону найвищою є в Закарпатській області. У західній частині України фермери мають високі показники продуктивності у відношенні на гектар з максимальною величиною вкладеної робочої сили, але, незважаючи на це, продуктивність є тут найнижчою. Це демонструє те, що, досягнувши певної межі, нестачу землі та більш суворі природні умови неможливо компенсувати надлишковою робочою силою. У Закарпатській області, де величина виробництва продукції плодівництва, овочівництва та виноградарства є найбільшою в Україні, величина виробництва, що припадає на одного сільськогосподарського працівника, при цьому є найнижчою. Головні причини – маленька частка землі на одного фермера та нестача капіталу (позик).

У наші дні трансформація економік Карпатського євrorегіону відбувається в умовах, що супроводжуються поглибленою регіональною кризою. Відставання регіону від основних регіонів своїх країн є невід'ємною характерною рисою регіональної кризи. У цих регіонах економічні перетворення супроводжуються значними проблемами безробіття, оскільки на території регіону навряд чи можна знайти кілька поселень у кожній країні, де рівень безробіття не досягав б подвійного рівня середньонаціонального показника.

На території Карпатського євrorегіону рівень безробіття в багатьох районах навіть перевищує 30%. Частка безробіття, звичайно, тут також має структурний характер, тому розбіжності постають між кваліфікацією робочої сили та попитом на нові робочі місця. Водночас є велика загроза тому, що некваліфіковані безробітні з низьким культурним рівнем (які становлять досить значну частину) будуть витіснені з ринку праці та назавжди опиняться на соціальній периферії. За регіональними середніми числами прихована досить диференційована картина стосовно безробіття.

На нашу думку, для розвитку сільських регіонів у Карпатському євrorегіоні необхідною є інтенсифікація виробничої структури. Було б також важливим, щоб сільське населення отримало доступ до повноправного розподілу доходів, отриманих від сільського господарства.

Несприятливі політичні процеси та відносини можуть створити серйозні перешкоди для економічного розвитку. Проте нині ми

знаходимося у такій специфічній ситуації, коли відносини між прикордонними районами можуть значно змінитися, а їх співробітництво може формуватися на повністю відмінній та новій основі.

Основа для цього міжрегіонального співробітництва забезпечується політичними й економічними трансформаційними процесами початку 90-х років. Зміна режиму та більш тісні зв'язки із Західною Європою породили надію стосовно транскордонного співробітництва в нашому регіоні і створили можливості для адаптації західно-європейського досвіду.

Незважаючи на наявні фактори лімітуючого характеру, ми вважаємо, що діяльність Карпатського євrorегіону має відігравати важливу прогресуючу роль для регіонів-членів, а також являти собою важливу допомогу у вирішенні існуючих проблем національних меншин (у першу чергу проблеми освіти та охорони здоров'я). Звичайно, «виживання» Карпатського євrorегіону значною мірою залежить від того, як ефективно дана міжрегіональна асоціація використовує й залучає доступні ресурси (природні, економічні та насамперед – людські) та як може поєднувати різноманітні інтереси у співробітництві.

Потенціали сталого розвитку. Карпатському євrorегіону притаманні всі економічні, соціальні й екологічні проблеми, характерні для світової цивілізації в цілому. Найбільший тиск на природу й навколишнє середовище в регіоні чинять:

- промислове та сільськогосподарське виробництва, в першу чергу потужності, які виробляють хімічно активні, отруйні й радіоактивні відходи (заводи хімічної галузі, лісохімкомбінати, цехи й дільниці гальванічного виробництва, асфальтобітумні заводи тощо);
- автотранспортна й залізнична галузі;
- видобувна промисловість (шахти, кар'єри тощо);
- магістральні нафто-, газо-, продуктопроводи;
- потужні джерела електромагнітних полів (радіолокаційні станції, електропідстанції, високовольтні лінії тощо);
- навантажувально-розвантажувальні роботи та міграційні процеси, пов'язані з прикордонним співробітництвом;
- науково необґрунтована вирубка лісів, яка супроводжується появою цілої низки проблем (ерозія, руйнування родючого шару ґрунту, зменшення потужностей водоутворюючої системи, поява буреломів, повеней, зсувів, селєвих потоків тощо).

Ці та ряд інших негативних явищ і тенденцій (не кажучи вже про суто виробничі проблеми) є, безумовно, наслідком непродуманої соціально-економічної політики влади в попередні роки. Оцінка екологічної ситуації свідчить, що для більшої частини Карпатського євrorегіону характерними є суттєва антропогенна трансформація ландшафтів і значна забрудненість середовища. Хоча, на відміну від інших регіонів країн-учасниць, поширення забруднення не має тут загального, площинного характеру.

Дефіцит потужних джерел водозабезпечення зумовив відсутність у Карпатському євrorегіоні великих водомістких виробництв. Це до певної міри пов'язане з відносно низьким показником забрудненості води на його території порівняно із середнім по Європі. Стан водозабезпечення карпатських населених пунктів з кожним роком погіршується внаслідок переважання екстенсивних підходів до нарощування обсягів водопостачання при неефективному організаційно-економічному й відсталому технічному забезпеченні водогосподарської діяльності.

Особливу тривогу викликає висока забрудненість ґрунтів регіону мінеральними добривами й пестицидами, якій значною мірою сприяє галузева спеціалізація його сільського господарства на виробництві овочів і технічних культур, а особливо деяких ранніх сортів овочів і фруктів (ранні сорти капусти, помідорів, перцю, суниці тощо – особливо Україна та Угорщина).

Великої шкоди довкіллю Карпатського регіону завдає варварське відношення до основного природного багатства – лісів. Науково необґрунтовані великі рубки лісу в останні два століття призвели до скорочення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, позначилися на водоутворюючій системі,

стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо). У період з 1947 по 1957 роки у Карпатах було заготовлено понад 70 млн. м. куб. деревини, внаслідок чого зникло 20% площі. Така ж ситуація повторилася на зламі століть. Внаслідок цього активізувалися зсувні процеси, збільшується кількість паводків на гірських річках, змінюється мікроклімат. Заліснення вирубок монокультурою ялини призводить до частих буреломів.

За останні десятиріччя в регіоні Карпат та, зокрема, в Закарпатті почастішали випадки екологічних катастроф. Суцільні рубки лісу в минулому столітті, зниження верхньої межі лісу, заміна природних букових деревостанів штучними ялиниками, деградація заплавних комплексів низовини та інші негативні чинники призвели до втрати функціонального ядра природного комплексу ландшафтів «гори – низовина». Глибоко порушені водорегуляційна, ґрунтозахисна та кліматоутворювальна функції лісу. Це підтверджують такі явища, як руйнівні повені, зсуви, селі та, як результат, ерозія ґрунтів і втрата водних ресурсів. Так, при сучасному стані багатьох лісових масивів Карпат середньорічний змив ґрунту з гірських схилів становить 0,5 см, внаслідок чого 4,5 млн. тонн дрібнозему та поживних речовин річками виносяться за межі області, оскільки деградовані заплавні екосистеми низовини та наявні дамби не дозволяють замкнути цикл колообігу речовини й енергії у межах території. Це особливо актуально для української частини євросходу, де розораність земель, зокрема низовин, у середньому становить 75%, а собівартість окремих видів сільськогосподарської продукції з огляду на низку причин у декілька разів вища, ніж в інших регіонах України.

Особливо швидкими темпами відбувається втрата водних ресурсів. Зокрема, рівень підземних вод на Закарпатській низовині з кінця 60-х років минулого століття до початку 90-х знизився приблизно на 2 м, а із середини 80-х спостерігається тенденція до підвищення середньорічної температури повітря та збільшення кількості сумарних атмосферних опадів, що є певною мірою наслідком потепління клімату. Тому нині особливо важливим є відновлення рослинного покриву всіх рослинних поясів регіону.

Тільки в українській частині Карпатського євросходу з кінця XIX до середини 90-х років XX століття 21 раз мали місце катастрофічні повені, 16 – селеві потоки, 25 – лавини і 12 – вітровали, які нанесли збитків народному господарству на мільярди грн. [6]. Таких руйнівних повеней, як в останнє десятиліття, Карпатський регіон ще не знав ніколи. Збитки від повеней в Карпатському регіоні в останні десятиліття щороку оцінюються сумою майже в 15 млн. грн., а в 1998, 2001 і 2011 роках вони становили 500, 300 і 600 млн. грн. відповідно. Найстрашніше полягає в тому, що інтенсивність повеней, їх частота виникнення, зруйновані та залиті водою території, масштаби руйнацій, які вони приносять, та кількість людських жертв зростають з року в рік.

Для Карпатського євросходу особливо гострою є проблема гірських районів, що повинні мати спеціальний статус, яким би законодавчо закріплювалися необхідні пільги й соціальні гарантії їх жителям. У цьому зв'язку дуже важливе значення має прийнятий Верховною Радою Закон України «Про статус гірських населених пунктів України» (Закон України №56/95 від 15.02.1995 р.), а також прийняття Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, розробленої Інститутом регіональних досліджень НАН України разом з Міністерством економіки України та виконавчими структурами обласних рад Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей.

Для захисту від весняних талих та великих осінніх дощових вод цивілізована Європа століттями будувала дамби, берегові укріплення, регулюючі стік водосховища та інші гідротехнічні захисні споруди на ріках. Цього було достатньо, щоб цілком захистити себе від великої води. Такі технічні споруди надійно захищали людство від води до останніх десятиліть. Все різко змінилося на початку XXI століття, коли паводки та повені почали виникати досить часто і непрогно-

зовано, а велика вода почала виходити з-під контролю людини та з великою силою нищити всі техніко-технологічні надбання людства.

Слід визнати, що метеорологічні умови як восени 2010 року, так і на початку 2011 були несприятливими і для Європи. Літні дощі та зимове потепління спричинили раптове накопичення великих мас води у Карпатах та Альпах, які швидко переповнили русла багатьох рік і вилилися на європейські долини. Але будучи причиною виникнення повеней, надмірна кількість води аж ніяк не може виступати головним винуватцем тих катастрофічних наслідків і величезних збитків, які випали на долю Європи та, зокрема, областей Карпатського регіону в останні роки.

За висновками багатьох науковців і спеціалістів, які вивчають ці явища, основну причину катастрофічних повеней останнього часу слід шукати не тільки в зміні природних умов, а й у величезному техногенному тиску на природу, який спричинює людство в останні роки.

Значна частина проблем у взаємовідносинах суспільства з природою обумовлена й відсутністю екологічної культури та екологічної свідомості на рівні особистісних цінностей. Екологічна культура є мірою моральної зрілості людини, мірою її здорового глузду в багатьох вчинках та діях. Крім того, слід усвідомлювати, що руйнівні процеси як у природі, так і в суспільстві, як правило, супроводжуються появою внутрішнього неспокою людини, створюють умови для неврозів, загального психозу, викликають агресію та деструктивну поведінку.

Таким чином, доводиться констатувати, що в Карпатському євросході темпи деградування «сфери життя» значно перевищують темпи усвідомлення населенням і владою цього надзвичайно небезпечного процесу. Поступово Карпатський євросход з «перлини Європи» перетворився в екологічно-усереднений та техногенно-забруднений регіон.

Нині європейська спільнота та правлячі від її імені політичні уряди визнають виняткову роль гірських регіонів як джерела природних ресурсів, біологічного різноманіття та їх потужний рекреаційний потенціал, який забезпечує збереження світового кліматичного балансу на планеті. Таким чином, практично половина населення Європи є залежною від змін екологічної ситуації в гірських регіонах. Ними також усвідомлюється, що гірські регіони, як правило, є периферійними територіями країн зі складними природними умовами, внаслідок чого їх економічний розвиток відстає від рівнинних територій. Гірські регіони дуже часто є мультикультурним простором, де спільно мешкають представники багатьох національностей, які відчувають на собі вплив як периферійності своїх місцевостей, так і складних кліматичних умов. Екосистеми гір особливо чутливі до техногенного впливу, а наслідки змін, що відбуваються в них, породжують проблеми економічного, соціального, екологічного та іншого характеру незалежно від міждержавних кордонів і набувають загальнонаціонального та міжнародного масштабів.

Тому зрозумілим є те, що на всіх рівнях управління, від місцевого до наднаціонального, невідкладно мають бути вжиті заходи щодо вдосконалення управління гірськими територіями з метою їх соціально-економічного піднесення та забезпечення екологічної рівноваги. А особливу роль у здійсненні політики сталого розвитку мають відігравати органи місцевої та регіональної влади, які повинні демонструвати справжнє лідерство в розробці програм територіального планування, заохочувати трансграничне й міжрегіональне співпрацю, прискорення соціально-економічного розвитку й підвищення конкурентоспроможності гірських територій.

Правління міжрегіональної структури «Карпатський Євросход» визнає, що особливу увагу в питаннях розвитку гірських територій потрібно приділяти впровадженню принципів сталого просторового розвитку й забезпеченню прозорого, публічного та адекватного управління згідно із завданнями, що виникають.

Усвідомлюючи особливий вклад гірських регіонів у збереження світового кліматичного балансу, запобігання природним катаклізмам і забезпечення прийнятних умов життя на планеті Земля, на чому наголошується в Декларації з довкілля й розвитку («Порядок денний

на 21 століття», Ріо-де-Жанейро, 1992 рік), Декларації з питань довкілля і сталого розвитку в Карпатському і Дунайському регіонах (Бухарест, 2001 рік), Плані дій Світового Саміту з проблем сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 рік) і багатьох інших міжнародних документах, наукових дослідженнях і доповідях, відзначаємо:

а) гірські регіони Карпат становлять виняткову природну, соціально-економічну та етнокультурну спадщину людства, є незамінним джерелом природних ресурсів, регенерації повітря і води та одним з основних кліматоутворюючих факторів на планеті Земля;

б) Карпатський євро регіон як один із найбільших європейських гірських масивів, на території якого проживає близько 20 мільйонів осіб і зростає третина видів флори континенту, відіграє особливу соціально-економічну роль та істотно впливає на формування клімату і водного балансу в Європі.

Як зазначено в «Ужгородській декларації», що прийнята на міжнародній конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи» в Ужгороді 8-10 вересня 2010 року, для реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського регіону потрібно здійснити такі заходи:

а) у соціально-економічній сфері:

□ перетворювати гірські регіони, зокрема Карпатський регіон, у культурні, туристичні й рекреаційні центри зі збереженням самобутньої культурної спадщини територій і створенням сучасної інфраструктури для відпочинку й оздоровлення людей, а також умов для вирощування й виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції;

□ реструктуризувати екологічно небезпечні галузі господарювання, перш за все лісозаготівельну та гірничодобувну, з урахуванням екологічного стану територій шляхом упровадження сучасних екобезпечних технологій, а також переорієнтацією на екологічно збережливі види діяльності суспільства;

□ забезпечити справедливе, ефективне і стаке управління водними ресурсами, модернізацію служб у сфері водопостачання й каналізації, охорони водних ресурсів від забруднення;

□ посилити соціальний захист населення гірських регіонів, активізувати заходи щодо розвитку соціальної та транспортної інфраструктури;

□ сприяти соціально-економічному розвитку гірських регіонів шляхом стимулювання інвестиційної діяльності, приватного підприємництва й фермерства;

□ сприяти застосуванню в гірських регіонах екологічно чистих джерел енергії, в тому числі гідро- і вітрових електростанцій.

б) в екологічній сфері:

□ завершити формування національних екологічних мереж природно-заповідних територій як складових загальноєвропейської екологічної мережі;

□ організувати довгостроковий моніторинг екологічного стану гірських регіонів;

□ розробляти і впроваджувати за участю відповідних інституцій країн – членів Ради Європи та ЄС технології та програми захисту басейнів гірських річок і лісових масивів, оперативного попередження й ліквідації наслідків природних і техногенних катастроф на гірських територіях;

□ створити для Карпатського регіону та інших гірських територій єдину базу даних екологічної інформації, на основі якої розробляти щорічні карти змін екологічної ситуації та комп'ютеризовані системи екологічної безпеки територій;

□ здійснювати заходи щодо збільшення площ лісових насаджень, поліпшення їх водорегулювальної функції та попередження несанкціонованої вирубки лісу;

□ реалізовувати програми підвищення родючості ґрунтів і недопущення ерозійних явищ на гірських сільськогосподарських угіддях;

□ створювати адаптовані до умов гірських регіонів системи ефективного збору, утилізації та переробки побутових і виробничих відходів, а також підтримувати ініціативи органів місцевої та регіональної влади, територіальних громад, неурядових організацій

щодо активізації робіт із утилізації хімічних, біологічних та побутових відходів, розвитку наукових досліджень, зорієнтованих на пошук екологічно безпечних місць для захоронення відходів та зменшення забруднення навколишнього природного середовища, відновлення порушених екосистем.

в) у суспільно-політичній сфері:

□ підтримувати ініціативи неурядових організацій із захисту навколишнього природного середовища;

□ забезпечувати належні можливості для участі населення гірських регіонів у процесі ухвалення рішень щодо планування їх територій, охорони й використання природних ресурсів гір;

□ підвищувати юридичну відповідальність підприємств і громадян за забруднення довкілля;

□ проводити системну інформаційну, освітню й виховну роботу з формування екологічної культури населення.

ВИСНОВКИ

При реалізації ідей сталого еколого-економічного розвитку на рівні Карпатського євро регіону потрібно виходити з того, що цивілізовані народи покликані захищати і множити добро, законами і владою утверджувати в суспільстві і суспільній свідомості вищі духовні цінності людського життя. Враховуючи наявні в Карпатському євро регіоні природні, економічні та інтелектуальні ресурси, стратегічна мета полягає у створенні ефективної еколого-економічної системи, яка зможе забезпечити висхідний розвиток і екологічну безпеку Карпатського євро регіону. У цьому контексті важливе значення повинні мати Концепція, програми і плани розвитку регіонів країн – учасниць Карпатського євро регіону на близьку й тривалу перспективу, в основу яких повинні закладатися ідеї та принципи сталого розвитку. Тільки освіта, інтелект і екологічна культура, тобто безперервна освітня навчально-виховна робота, можуть закласти основи сталого еколого-економічного розвитку окремих регіонів, країн, а також світового товариства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Долішній М. Карпатський регіон у контексті державної економічної політики: оцінка стану і стратегія розвитку / М. Долішній, В. Кравців. – Економіка України. – 1995. – № 8. – С. 24-35.
2. Гобела В. В. Огляд економічних, соціальних та екологічних загроз Карпатському регіону / В. В. Гобела // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20. 13. – С. 81-87.
3. Кравців В. С. Регіональна політика сталого розвитку гірських територій України: сучасний стан та напрямки вдосконалення / Кравців В. С. // Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, 2010. – С. 21-27.
4. Комендар В. І. Причини появи повеней у Закарпатті та заходи боротьби з ними / В. І. Комендар // Укр. ботан. журн., 1994. – 51, № 2/3. – С. 207-210.
5. Химинець В. В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття / В. В. Химинець. – Ужгород, 2004. – 212 с.
6. Шулі-Закар І. Стратегічна програма розвитку міжрегіональної асоціації Карпатський євро регіон / І. Шулі-Закар. – Ніредьхаз, 2004. – 64 с.